

Економічні науки

УДК 336.368

Кунін Ілля Леонідович

студент

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кунин Илья Леонидович

студент

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Kunin Ilya

Student of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**МОДЕЛЬ ОЦІНКИ РИЗИКУ НЕПОГАШЕННЯ СУМНІВНОЇ
ДЕБИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ
МОДЕЛЬ ОЦЕНКИ РИСКА НЕПОГАШЕНИЯ СОМНИТЕЛЬНОЙ
ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ
MODEL FOR ASSESSING THE RISK OF NON-PAYMENT OF
DOUBTFUL ACCOUNTS RECEIVABLE**

Анотація. В умовах сучасної ринкової економіки будь-яка господарська діяльність пов'язана з певною часткою невизначеності і ризику. Це вимагає об'єктивної оцінки фінансового стану, платоспроможності та надійності своїх контрагентів. Стан дебіторської та кредиторської заборгованостей, їх розміри і якість роблять великий вплив на фінансовий стан господарюючих суб'єктів. Необхідність оцінки заборгованостей, крім випадків судового і позасудового врегулювання взаємних вимог підприємств, виникає при проведенні аналізу фінансового стану підприємства, при переуступку прав вимоги, при оцінці вартості бізнесу.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, управління дебіторською заборгованістю підприємства, кредитна політика, ризик непогашення сумнівної дебіторської заборгованості, кількісна оцінка ризику непогашення сумнівної дебіторської заборгованості.

Аннотація. В условиях современной рыночной экономики любая хозяйственная деятельность связана с определенной долей неопределенности и риска. Это требует объективной оценки финансового состояния, платежеспособности и надежности своих контрагентов. Состояние дебиторской и кредиторской задолженностей, их размеры и качество оказывают большое влияние на финансовое состояние хозяйствующих субъектов. Необходимость оценки задолженностей, кроме случаев судебного и внесудебного урегулирования взаимных требований предприятий, возникает при проведении анализа финансового состояния предприятия, при переуступке прав требования, при оценке стоимости бизнеса.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, управление дебиторской задолженностью предприятия, кредитная политика, риск непогашения сомнительной дебиторской задолженности, количественная оценка риска непогашения сомнительной дебиторской задолженности.

Summary. In a modern market economy, any economic activity is associated with a certain degree of uncertainty and risk. This requires an objective assessment of the financial status, solvency and reliability of its counterparties. The status of accounts receivable and payables, their size and quality have a great influence on the financial condition of economic entities. The need to assess debts, except for cases of judicial and extrajudicial settlement of mutual claims of enterprises, arises when conducting an analysis of the financial condition of the enterprise, with the assignment of claim rights, when assessing the value of business.

Key words: *receivables, management of accounts receivable, credit policy, risk of non-payment of doubtful receivables, quantitative assessment of the risk of non-payment of doubtful receivables.*

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання і стан взаєморозрахунків між підприємствами характеризується значною часткою дебіторської та кредиторської заборгованості в обігових активах і поточних зобов'язаннях відповідно. Стрімке погіршення фінансового стану підприємств за останні роки було спричинено проблемами у їх кредитній діяльності та управлінні дебіторською заборгованістю. Тому розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо ефективного управління дебіторською заборгованістю в сучасних умовах господарювання нагально необхідна.

Наявність дебіторської заборгованості пов'язана з пошуком компромісного рішення між ризиком та доходністю. Її оптимальний розмір визначається порівнянням витрат, які підприємство розраховує одержати при певному рівні інвестованих у дебіторську заборгованість коштів з витратами, котрі воно буде нести для цього. Ефективне управління дебіторською заборгованістю підприємства, як складової частини всього менеджменту підприємства вимагає розробку комплексу процедур та моделей поведінки підприємства відносно дебіторської заборгованості, його існуючих та потенційних контрагентів.

Аналіз досліджень та публікацій. Окремі питання управління дебіторською заборгованістю висвітлюються у працях: Агеєва Е., Аллена Ф., Бланка І., Бріггема С., Бріля Р., Вітлінського В., Волніна В., Засадного Б., Колпакової Г., Майерса С., Мисаки Г., Поддєрьогіна А., Росса С., Савицької Г., Савчука В., Шелудько В. та інших. Однак відсутність єдиного методологічного підходу до оцінки дебіторської заборгованості зумовлює необхідність поглиблення досліджень у вказаній сфері.

Метою статті є узагальнення та розробка методів щодо удосконалення процесу управління дебіторською заборгованістю підприємства, кількісної оцінки ризику появи і непогашення сумнівної дебіторської заборгованості для попередження і більш ефективного її управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним інформаційним джерелом при оцінці дебіторської та кредиторської заборгованостей є баланс підприємства і розд. 2 «Дебіторська та кредиторська заборгованість» форми № 5 «Додаток до бухгалтерського балансу». Саме вони є офіційною інформаційною базою для практично будь-якого оціночного дослідження. Більш детальну інформацію містять бухгалтерські рахунки, на основі яких і виводиться балансова величина цього активу. Роль дебіторської заборгованості не обмежується тільки позицією активу в балансі. Динаміка її величини може виступати ще й як одна зі складових фінансових потоків підприємства, зокрема у вигляді кеш-флоу, що дозволяє приводити її оцінку не тільки на основі методів витратного підходу, але і використовувати в визначенні її вартості методи дохідного підходу [1].

Специфіка оцінки дебіторської заборгованості пов'язана з тим, що даний актив не зовсім матеріальний. Власник цього активу може продати не саму заборгованість, а лише право вимоги погашення цієї заборгованості дебітором, тим самим поступитися права покупцю за договором. Ця особливість передбачає в оцінці визначати не тільки величину боргу, але аналізувати права на заборгованість. Крім обов'язкового відображення величини вартості активу в документах бухгалтерського обліку та звітності (балансі), дебіторська заборгованість повинна підтверджуватися договором між кредитором та боржником з додатком первинних документів, що підтверджують власне виникнення заборгованості та час її тривалості (накладні, рахунки-фактури і т. д.) [2].

Однією з проблем при оцінці іноді є ситуація, коли при отриманні оцінювачем формально повного комплексу документів їх зміст не в повній мірі відповідає реальному стану справ. Наприклад, відсутність в комплекті документів додаткового договору (угоди) між дебітором і кредитором про пролонгацію боргу або досить жорсткі умови повернення та погашення заборгованості для кредитора. Оцінювач може не врахувати цих умов, і в результаті складеться якась абстрактна величина вартості дебіторської заборгованості, яка не має ніякого практичного значення через відсутність належного документального та правового забезпечення. Тому необхідно дуже ретельно відображати в звіті про оцінку в розділі оцінки дебіторської заборгованості отриманий фахівцем-оцінювачем точний перелік всіх документів, які лягли в основу оціночних досліджень [1].

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення якості дебіторської заборгованості, слід зазначити, що вона тісно пов'язана з поняттям ліквідності. Звісно ж важливим розмежування цих понять наступним чином:

- ліквідність дебіторською заборгованістю характеризується швидкістю є, звернення і термінами оборотності;
- якість пов'язано зі ступенем відповідності строків давності заборгованості до умов договору та визначається ймовірністю погашення дебіторської заборгованості з супутнім їй ризиком неповернення по кожному терміну давності.

Таким чином, якість дебіторської заборгованості являє собою узагальнену характеристику структури дебіторської заборгованості за строками давності і визначається рівнем ризику є неповернення. Погіршення якості дебіторської заборгованості опосередковано свідчить про зниження ступеня ліквідності.

Слід зазначити, що даний факт і обумовлює необхідність класифікації дебіторської заборгованості за рівнями якості.

За даним класифікаційної ознаки пропонуємо виділяти такі види дебіторської заборгованості:

- ліквідна заборгованість з низьким ризиком неповернення;
- ліквідна заборгованість із середнім ризиком неповернення;
- заборгованість середнього ступеня ліквідності з високим ризиком неповернення;
- неліквідна заборгованість з абсолютним ризиком неповернення.

Вплив на «повернення» заборгованостей надає наявність схем взаємозаліків, що передбачає додаткове віднімання з величини первісно визначеної заборгованості сум витрат, необхідних на організацію таких схем. На багатьох великих підприємствах облік боргових зобов'язань ведеться по сальдо дебіторсько-кредиторської заборгованості, беручи позитивний сумарний оборот за дебіторську заборгованість, а негативний - за кредиторську заборгованість. У документах бухгалтерського обліку та звітності відбивається не дана сальдова сумарна величина, а окремо дві її складові - дебіторська і кредиторська заборгованості, тобто в балансі в активі може бути показана дебіторська заборгованість, а в пасиві - кредиторська заборгованість по одному і тому ж контрагенту. Тому оцінка дебіторської заборгованості окремо від кредиторської є не зовсім коректною, і результатом таких обчислень може бути отримання недостовірних значень цих активів при оцінці вартості чинного підприємства.

Визначення реального стану дебіторської заборгованості дозволяє оцінити ймовірність безнадійних боргів з урахуванням строків виникнення заборгованості. У цій фазі аналізу докладно розглядається склад простроченої заборгованості, виділяються сумнівна та безнадійна заборгованість, тобто оцінюється якість дебіторської заборгованості. Для отримання інформації про прострочення заборгованості слід провести аналіз договорів з контрагентами. Коли така інформація отримана,

складається реєстр «старіння» рахунків дебіторів, де всі дебітори ранжуються на групи по спадаючій величини заборгованості [2]. Вартість дебіторської заборгованості важлива для організації-кредитора як для подальшого стягнення, так і для відображення в балансі та інших формах бухгалтерської звітності. Також величина реальних до повернення боргів цікавить власників підприємства, оцінювачів його активів, аудиторів, фінансових аналітиків, фахівців інвестиційних та інших організацій.

Основні завдання визначення вартості дебіторської заборгованості можна звести до чотирьох основних способів оціночних процедур [3].

Перший спосіб. Оцінка єдиним потоком. Визначається ринкова вартість активу як частини єдиного цілого, що становить вартість всього бізнесу підприємства. В основі цих досліджень лежить метод накопичення активу в рамках витратного підходу. Вся величина дебіторської заборгованості оцінюється в цілому, точна оцінка кожної окремої дебіторської заборгованості недоцільна, оскільки в цьому випадку можуть не враховуватися загальні тенденції підприємства як системи. Акцент робиться саме на цих загальних тенденціях у розвитку бізнесу, на конкретній політиці менеджменту компанії щодо виплати боргів.

Другий спосіб. Оцінка кожної конкретної заборгованості. Цей спосіб пов'язаний з попередньою оцінкою заборгованості для реального власника активу з метою прийняття управлінського рішення і доцільності її продажу. Визначаються реальна корисність кожної конкретної заборгованості та можливі вигоди при її продажу.

Третій спосіб. Оцінка як товару. Дебіторська заборгованість оцінюється як товар для продажу на ринку за стандартом обґрунтованої ринкової вартості. Ця оцінка може включати в себе завдання визначення ціни пропозиції активу на аукціонах, а також визначення мінімальної ціни реалізації. Рішення названих цільових завдань вимагає глибоких

пророблень особливостей кожної конкретної заборгованості з урахуванням правових аспектів власності.

Четвертий спосіб. Оцінка корисності придбання. У цьому випадку має місце оцінка тієї граничної ціни, яку інвестор готовий заплатити за цей актив з урахуванням всіх, можливо ексклюзивних, його інтересів і реальної можливості подальшого використання даного активу. Особливості даної постановки завдання полягають в тому, що в цьому випадку упор більшою мірою робиться на особливі інтереси інвестора, пов'язані зі специфічним подальшим використанням заборгованості, наприклад як методу контролю за бізнесом дебітора.

Найбільш доцільним і поширеним при оцінці дебіторської заборгованості є дохідний підхід з використанням методів дисконтування величини потоку повернення боргів. Застосування витратного підходу в оцінці даного підходу менш доцільно, оскільки теоретично його застосування дасть оцінку заборгованості, яка дорівнює її балансовому значенню. Використання ринкового підходу, заснованого на інформації, по аналогічному продажу, досить ускладнене через відсутність саме такої відкритої інформації.

Надзвичайно важливим елементом контролю розрахунків з дебіторами є контроль за термінами непогашення заборгованості. Звичайно, коли у підприємства список дебіторів є незначним, контроль за термінами непогашення здійснює бухгалтерська служба. Проте, якщо у підприємства чималий список дебіторів, то доцільно ввести до штатного розпису особу, яка б відповідала за моніторинг дебіторської заборгованості та контролювала терміни її непогашення відповідно до укладених договорів. Персонал, який займається розрахунками з дебіторами, повинен помічати будь-яку неправильну фінансову поведінку клієнта. Можливе використання програмного забезпечення з метою контролю оплати покупцями [4].

Якщо у дебітора існує певна репутація непогашення, то доцільно переглянути укладений з ним договір та змінити деякі умови кредитування. Необхідно групувати дебіторів за подібністю умов кредитування й термінами оплати, адже актуальність інформації по рахунках з дебіторами сприяє вчасному надходженню коштів. Серйозною помилкою менеджерів є невідтримання взаємовідносин з дебіторами. За назвою підприємства стоять живі люди, які мають почуття. Постійна робота з клієнтом сприятиме діловому співробітництву. Найпростішим способом є розсилання привітань з нагоди різних свят та на дні народження. Цим ви не просто зробите приємний жест, але й нагадаєте про себе.

На етапі контролю за одержанням оплати слід перевірити наявність і зміст усіх первинних документів (чи вказані кінцеві терміни оплати, виписані та надіслані всі рахунки), а також повторно надіслати рахунки (наприклад, поштою, факсом, електронною поштою) на соціальні платформи підприємства або просто нагадати про необхідність оплати рахунка телефоном. Саме тому ми погоджуємося з твердженням В.В. Краснової і Б.О Жнякіна стосовно доцільності використання методів психологічного впливу, оскільки основний принцип дебіторської заборгованості – чим довше ви чекаєте, тим важче буде отримати кошти. Проте категоричність – це не завжди правильно. Перш ніж приймати категоричні й жорсткі рішення, слід з'ясувати у дебіторів причину несплати, адже важливе значення має і людський фактор: можливо, дані про терміни оплати просто не занесені у платіжний календар через неувважність працівника. Якщо ж причиною несплати є не випадковість, а свідоме рішення, то слід використовувати жорсткіші методи впливу. До них можна віднести регулярне надсилання листів (як звичайною поштою, так і електронною), телефонні дзвінки з метою інкасації дебіторської заборгованості. Проте завжди слід чітко добирати слова, які будуть

написані чи сказані, вони мають відповідати конкретному дебітору, а не бути універсальними.

Отже, з метою погашення дебіторської заборгованості в нормальні терміни слід постійно спілкуватися з дебітором, не допускати негативних емоцій, завжди підтримувати високий рівень професіоналізму. У нестандартних ситуаціях треба ставити себе на місце дебітора, адже, можливо, він став заручником ситуації і саме тому не погасив заборгованість.

Висновки. В сучасних умовах кожен суб’єкт господарювання зіштовхується з низкою операційних ризиків, здійснюючи власну діяльність. Водночас, серед найпоширеніших і найнебезпечніших ризиків можна відокремити особливий вид операційного ризику – дебіторську заборгованість, а особливо резерв сумнівних боргів, що потребує постійної уваги з боку керівників та обліково-фінансового апарату установ і організацій. Уміле управління дебіторською заборгованістю дасть змогу раціонально використовувати наявні фінансові ресурси та зміцнити економічну безпеку підприємства.

Література

1. Валинуров Т. Р., Трофимова Т. В. Специфика оценки дебиторской и кредиторской задолженности предприятия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/spetsifika-otsenki-debitorskoj-i-kreditorskoj-zadolzhennostey-predpriyatiya>
2. Управління сучасною компанією / під ред. Б. Мільнера і Ф. Лииса. М.: ИНФРА-М, 2009. 598 с.
3. Белозерцев В. С. Проблемы управления дебиторской заборгованістю підприємств оптової торгівлі [Електронний ресурс] / В. С. Белозерцев // Ефективна економіка: Електронне наукове фахове видання. – 2012. –

№ 2-05/3. – С. 1–7. - Режим доступу:
<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1839>. – Назва з екрана.

4. Кунін Е.Л. Модель оцінки ризику непогашення сумнівної дебіторської заборгованості при її управлінні // Ефективна економіка. – 2014. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2999>